

pobytu ve Francii po bitvě u Montaperti), přece upřítí mu nelze dle Giordaniho a Salviatho stručnost, jasnost a pružnost výrazu i bohatství jazykové na onu dobu neobyčejné. Ostatně těžko říci, zda četné nesprávnosti, vady a chyby, dnes jemu na vrub přičítané, nespádají na účet opisovačů, vykladačů nepovolovaných a smělých, kteří i kódexy dle svého upravovali a měnili.

Z bibliografie převodu Bona Giambonho stačí uvést, že první foliové vydání vyšlo roku 1474 ve Flandřích, druhé nesprávně 1528, třetí 1533 o nic lepší (obě v Benátkách), třeba Akademie della Crusca ho užívala k svým pracím, čtvrté 1839 Carrovo, páté Sortovo na základe tři rukopisů: Marciano Forsetti, Marciano Bergamasco, Ambrosiano v Modeně 1867, a poslední na základe všech starších edic upravené a kriticky redigované Gaiterovo z r. 1874, jehož k této práci bylo užito.

Příště přihlédneme k *Tesoretto* a ostatním menším pracím Brunetta Latiniho.

Spor o individualismus a kollektivismus v dějepisectví.

Referuje Josef Pekař.

Nekrolog, jež r. 1895 napsal v *Historische Zeitschrift* Fr. Meinecke svému předchůdci v redakci a zakladateli časopisu Jindřichu Sybelovi, vyznívá v pohřební řeč politickému dějepisectví. Smutek resignace vane z těch řádek, v nichž Meinecke, jeden z nejlepších školy Rankovy, mluví o budoucnosti svého a mistrova směru. Sybel, praví se tu, jenž vzpíral se dogmatům, ale sílu k činnosti čerpal z prosého síce, ale přece velmi určitého a pevně založeného světového názoru, pozoroval s bolestí vpád materialistických myšlenek do naší vědy. Odborná věda historická cechovní povahy, jak se nejnověji více a více vyvíjí, byla mu neskvělou, a učebnice historické metody vynucovaly mu úsměv. Jíž jako umělec vtipkoval o těch, kteří si lámali hlavu tajemstvími tvoření, místo pořádně a chutě tvořili. Především však naříkal nad uvolněným svazkem mezi politikou a historií. To bylo ovšem přirozeným následkem vnitřního vývoje našeho, ale mnohý z nás mladších je jistě již těžce nesl. My se namáháme zachovávat politikou moudrost Sybelovy generace jako dráhé dědiců, ale chybí nám k tomu přímý politický impuls, a tak vysýchá nám pramen života. Věda naše dělí se nyní v směr vracející se více k Rankovi, jenž býval i bohatství staletí, ale, požívaje dějin spíše jako aesthetické podívané, ocituje se v nebezpečí vnitřního zemřelání, a v směr silně pozitivistický myslící, jenž se síce chlubí oživující souvislostí se sociálními otázkami denními, ale co do vnitřní jasnosti daleko zůstává

za výkony Sybelovy generace, v směr, jenž se ku vpravdě harmonickému pojetí historického života dosud nedostal a vzhledem k jednostrannosti svých předpokladů sotva také dostane. My, kteří máme za to, že idealistický názor světový a intenzivní státní cit staršího pokolení se ještě nepřežili, chceme odkaz Sybelův věrně opatrovati... Však udeří později hodina, kdy zavane do plachet svěžejší vítr, a kdy budeme moci se zděděnými a námi propracovanými ideami znovu z tichého života utěnců vystoupiti... 1)

Projev psaný jakoby v předtuše porážky nebo jí tváří v tvář... Tyká se vystoupení Lipského profesora *Karla Lamprechta* proti dosavadnímu způsobu dějepisectví a vítězného postupu jeho theorií. Je psán v době, kdy spor se teprve ohlašoval, kdy v mnohohlasu chválu Lamprechtova nemisla se ještě protiva odporu. Svou zvláštní povahou hodí se za úvod článku, v němž chceme vyloužiti stanovisko Lamprechtovo a podati přehled boje, jenž se o ně rozpoutal.

* * *

Oč jde, vyloužil Lamprecht sám asi takto:

Počátky dějepisných záznamů vztahují se pravidlem všude k činným vynikajícím osob. V kronice doby Karolinské čteme na př.: Karolus rex venit in Franciam; Karolus rex celebravit pascha Wormacie; Karolus rex duxit exercitum contra Saxones a t. d. Vedle toho věnuje se pozornost jen neobyčejným zjevům přírodním: Nix magna; cometa visa est; signum in caelo apparuit a t. d. O stavech společnosti, o jejích psychických pochodech, o hnutích mass není takorka zmínky. Tuto při-

1) Snovnej H. Z., 1895, sv. 75, 390. — *Ortahné literatura: Goll*, Dějiny a dějepis, Athenaeum 1888 (článek informuje o moderních názorech o podstatě a úkolu dějepisectví), *Lamprecht*, Deutsche Geschichte, I—V, 1891—1895, 1/2, Alte u. neue Richtungen in der Geschichtswissenschaft, 1896, *tělož* recenze hospodářských dějin Inama-Sterneggových v Jährb. f. Natök. u. Statist. 1895, *tělož* články v Berlinské Hardenově Zákumt. V, č. 6, 7, 14 (7. a 14. list. 1896 a 2. led. 1897), *tělož* článek v Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft, Neue Folge, I (1896), *tělož* odpověď v Zeitschrift für Kulturgeschichte, 4. Folge, 1. sv. (1894), tamtéž str. 245 obsah přednášky *Lehmannovy* a *Wintřův* článek »Die Begründung einer sozialstatistischen Methode in der deutschen Geschichtschreibung durch Karl Lamprecht« (str. 196 sq.), posudky *Belowův* v HZ., 71 (1893), *Kachfalův* v Preuss. Jahrbücher, 83 a 84 (1896), v Deutsche Literaturzeitung, 1895, 850 sq. v MIOGF, 17, 468, *Lenzův* v HZ., 77 (1896) a *Frnkův*, Die kirchenpolitischen und kirchlichen Verhältnisse zu Ende des Mittelalters nach der Darstellung K. Lamprechts, 1896 (*1/2* vydal nejnověji spisek polemicky Genetische und Klenkale Geschichtsauffassung, 1897, jehož jsem namítl v ruce), článek *Hinzův* v HZ., 78 (1896), *Bryusigův* v Deutsche Zeitschrift f. GW., N. F. I. Monatsblätter, č. 6, článek *Schnitzův* v Hist. Jahrbuch, 18 (1897) a *Scalova* přednáška inšprucká v nové revui inšprucké »Das Leben«, 1897, seš. 1. Sv. i HZ, 76, 530 a 77, 257 sq. (polemika Meineckova s Lamprechtem) a CCH. II, 396.

mitivní historiografii možno nazvat *individuálistickou*, poněvadž soustřeďuje pozornost jen k individuí, jež vynikají buď činy nebo postarvaním. Dějejs tohoto druhu udržuje se dlouho; středověk nepovznese se nad něj celkem nikde, a i v naší době hlásí se k světu v oněch pracích, jež žijí jen z velikých státních akcí; osvědčuje dosud značnou životní sílu.

K názoru individualistickému přidružil se však znenáhla jiný, *kollektivistický*. Čím víc přibývalo zkušnosti, čím více šířily se obzory od krátkých oddílů časových k celým dobám, čím více byla spleťtost života v mezích vsí, města, země, národa, světa zřejma, tím více se poznávalo, že světem lidských jevů nehýbají jen vynikající osobnosti, že je tu stejně činnu množství samo, společnost, a to po všech stránkách lidského působení, po stránce hospodářské a právní stejně jako duševní a aesthetické. Poznání toto postavilo vedle osobního dějejsu individualistického kulturní dějiny kollektivistické.

Na jiném místě je Lamprechtova expozice plnější a životnější: Starší dějejsectví snažilo se poznati příčiny událostí. Kládouc všude své: proč?, hledalo odpověď v principu účelu, neboť účel je příčinou zrozenou z představy uskutečněné události. Stanovisko toto, jež ovládá dosud velkou část historiografie, má tu velikou přednost, že se shoduje s prostým, původním, empirickým lidským vědomím. Tomuto je zajiště účel pojmem vědcím, pojmem, jež bývá zaměňován s příčinou a dle něhož všechno bývá posuzováno. Účel zatlačuje, splývav s příčinou, všechny formy kausalit, a tato dobývá si jen znenáhla půdy proti němu, ovšem jen ve vědecky školeném myšlení. Účel a spojitost příčinná nejsou nikterak naprosto rozdílné pochody intelektuální, nýbrž jen rozličné pozorovací způsoby jedné a téže věci. Myslí-li si představený účinek nějaké události jako její příčinu, stává se tato příčina účelem. Z toho jde, že pojmu účelu může býti užito v objektivním smyslu jen při individualitách, jasnou vůli připravovaných činech; neboť jenom tyto vznikají tak, že příčinou jejich je jasná představa o jejich účinku. Je tedy cele správně, že dějejsectví, má-li co činiti s podobnými eminentně účelnými činy, užívá pojmu účelu jako výkladu.

Jsou-li však všechny činy lidské patrné činy účelné? Nemůžeme-li jednati docela bezúčelně? A není-li nekonečně rozsáhlého oboru navykého a generického konání, v němž individualní moment úplně ustupuje generické stejnoměrnosti? A lze-li v tomto případě mluvit ještě o individualitách, eminentních, patrných účelech? Zde se nabízí pozorujícím zajiště jako princip poznání mnohem více pojem kausalit, než pojem účelu.

Tím jest, jak zřejmo, dáno rozdělení vědecké metody dějejsné. Individualní, výhradně činy bude třeba vždy spojovati hypotthesami konstruovanými ve smyslu pojmu účelného, ale činy nebo skupiny čín, které jsou vlastně určitému způsobu života, které jsou povahy generické, bude třeba vykládati hypotthesami, jež vyrůstají z přijetí poměru příčinného. Tak dělí se dějejsné bádání ve dvě strany: v dějiny osobní, indivi-

Spor o individualismus a kollektivismus v dějejsectví. 149

duální na jedné a v dějiny způsobu života, generické nebo kollektivistické na druhé straně.

Rozdíl mezi oběma tábory lze sledovati ovšem ještě hlouběji. Dějejs individualistický větil a větil v podstatě dosud, že jeho veliké osobnosti jednají svobodně. Kollektivistické nazírání na dějiny uznává sice také velké osobnosti, ale má za to, že jejich možnost a schopnost jednání jest sevřena v hranicích právě trvajících dějinných poměrů. V zásadní posici názoru individualistického a kollektivistického stává se tedy prakticky také veliká protiva svobody a nutnosti.

Za takového stavu věci jest zřejmo, že s rostoucím vzděláním musily se kloniti vážky rozhodnutí ve prospěch uznání dějinné nutnosti, t. j. ve prospěch názoru převahou kollektivistického. Jak by mohl na př. někdo uvěřiti, že státník doby přírodně-hospodářské mohl jednati stejně jako státník doby peněžně-hospodářské? Nebo objevila-li bádání etnografická všude stejně ornamentální počátky umění, mohli-li by někdo potom vykládati, že nejstarší umění germánské děkuje za svůj ornamentální charakter působení jednoho neb několika Bohem nadaných umělců, nikoliv specifickému období kulturnímu? Vyskytovaly se i hlasy, jež pod dojmem takovýchto úvah prohlašovaly názor kollektivistický za jediné oprávněný, ale nenedostávalo se ovšem i reakce. Bylať v poslední době vedle ohromného rozšíření vědomosti etnografiko-historických nabytí velkého rozsahu práce historická v užším smyslu, intenzivní zpracování jednotlivých období a otázek. Proti hlavním a velikým rozhledem, ale v detailu nannoze nejmístným, stálo brzo úzkoprse specialistství se svou mikrobiologickou podrobností, jež drželo se starších názorů z úzkého horizontu divějších století. Vystřední zástupci tohoto specialistství hlásají dosud, že ve vývoji dějinném jsou vynikající osoby vším, massy ničím.

Těmto extrémům dovedl se své doby vyhnouti nejlépe snad jediný Ranke. Z počátku kládí sice až přílišný důraz na eminentně individualné v dějinách, ale ve svěm duševně nejzralejším díle, ve *Welgeschichte*, dospěl k uznání obecných nutností, sáhajících daleko za meze možné vůle jednotlivcovy. Jeho žáci, kteří jeho jméno přijali (Mladorankovci), tohoto pokroku s mistrem neucínili: následují Ranka let mladších.

Všim tím nemá býti řečeno, že zástupci dějejsné vědy rozstupují se jasně v oba charakterizované tábory. Největší část jejich stojí asi uprostřed, na stanovisku, v němž se individualismus a kollektivismus prostupují. Rozhodující moment pro klasifikaci stran bude tedy třeba hledati na tom místě, kde se vyskytuje názor, který — uznávaje ovšem po výtce individualní činy v dějinách — na tom stojí, že výkony individualní jsou povždy spoutány mezemi hnutí kollektivistických, jinými slovy, že *největší dějinné nutnosti jsou mocnější než vůle třebas největší dějinné osobnosti*. Toto přesvědčení je šiboletem, dle něhož se strany kupí: kdo je uznává, může býti nazván kollektivistou, kdo potírá, individualistou.

Tak jako není možno, aby dějiny individualistické nebo kolektivistické vyskytly se někde v absolutní výhradnosti, aby se prakticky co nejvíce neprosazovaly, tak jsou i obě metody dějepisné, kausální i teleologická, přímo a těsně spolu sloučeny. Otázka po jejich kvantitativním ohraničení vzájemném jest nesnadná — jisto jest jen, že princip výkladu příčinného je v stálem postupu útočném proti některým skupinám dějinných fakt, jež byly dosud vykládány teleologicky. Ještě Kant měl za to, že je téměř nemožno rozšířiti princip příčinný na vědy biologické! Samu sebou je rozšíření souvislosti příčinné myslitelné do nekonečna, ač nelze asi vzhledem k nekonečné spletnosti příčin a účinků ve světě dějinném očekávatí nikdy rozřešení úlohy s tím spojené. Pomocí mohla by snad jen psychologie, kdyby se vyvinula v mechaniku vnitřních věd a byla pak s to, aby typy psychologických pochodů z množství určitých a jasných případů vyvodila. Dosud nemáme tohoto záračného prostředku, jenž by přivodil nové období dějepisectví, dějepisectví plných, vědeckých pravd. Užití absolutní nejvyšší kausality v dějepisě je proto nekonečně vzdáleno. Při nedokonalosti lidského myšlení bude lze sotva úplně rozložití dějinné pochody ve vztahy příčinné, a teleologický výklad bude vedle příčinného vždy do jisté míry oprávněn. Dějepis musí se jen snažit, aby historické zjevy spojoval ve vztahy příčinné, pokud možno. I při tom zůstane svobodě, t. j. nedokázatelné nebo aspoň ne úplně dokázatelné kausality, místa dosti.

Dějepis genetický, evoluční, je na tento pokrok v dějepisectví odkázán. Vývojový dějepis je jen tam možný, kde lze fakta formálně vědecky spojovati, tak aby vypravování pokračovalo od fakt dřívějších k pozdějším, v řetězech zavěrtí, jež jsou články po článku absolutně nutny a celistvy. To je možno jen při metodě příčinné. Nazírání teleologické soudí z události pozdější zpět na dřívější singulární motiv; řetěz takových zpětných soudů nemá však nic v sobě nutného, neboť každý motiv tohoto řetězu, vznikaje z volného rozhodnutí, tají v sobě moment libovůle. Starší pojetí dějepisě je založeno právě na pouhém spojování takových ojedinelých motivů; a proto bylo pragmatické. Dějepis evoluční jest však charakterisován co možná nejrozsáhlejším příčinným pojímáním dějin.

* * *

To je v celku asi všechno, co lze nazvatí učením Lamprechtovým o podstatě a úkolu dějepisectví, a co je ode dvou tří let či spíše, co by snad mělo býti předmětem cílé, někde až prudce útočné kontroversy. Pravím: co by snad mělo býti — neboť spor, jenž se ožívá po časopisech, brožurách a shromážděních, jádra věci dotýká se jen ve vzácných případech. Bój točí se o věci vedlejší, a tím je teprv vysvětleno, že zápas takového rozsahu mohl vůbec vzniknouti. Projdeme-li klidně výmluvně výklady Lamprechtovy, přijdeme tuším k poznání, že v nich není naprosto nic revolučního, ba že v nich je i málo nového; třeba jen

nedati se zaslepití kritikou reklamou nadpisů o nových směrech v dějepisectví nebo mnohohobnou konttraposicí hesel »individualismus a socialismus«, »individualismus a kolektivismus« a jíti k podstatě věci. Tu pak pozorujeme, že proti nesporným názorům starším jde Lamprecht o krok dále v tom, že klade větší důraz na dějiny kulturní v nejšířím slova smyslu — neboť tak lze konečně opsati to, co Lamprecht nazývá »das menschlich-zuständliche Element« — a že chce, aby v těch oborech kulturních dějin, kde jest to možno, bylo užíváno metody příčinné, jak toho vyžaduje i povaha moderního dějepisectví genetického. Požadavky tyto nejsou proti zásadám dříve obecně uznaným v rozdílu principiálním, nýbrž pouze graduálním. Dějepis, jak si jej představuje Lamprecht, není přece výhradně kolektivistický; uznává v určitých mezích svobodnou vůli, uznává velkou osobnost, připouští výklad teleologický. Starý dualismus tedy zůstává — rozdílní je jen v tom, že život, takoráža organickému životu společnosti, nebo jinými slovy, že vývoji skupin, celků, národů, mass, ovládaných kolektivistickými silami, má býti nadále věnována pozornost zvláštní, že v studiu jejích má býti užito co možná nejrozsáhleji empirie, krátce, že program vědecké historie má býti *»aplikován kusem dosud nammoze zanedbávaným: sociálně-psychickým studiem«* oněch fundamentálních pochodů, jimiž obírá se, ovšem s jiného poněkud stanoviska, sociologie. Ale ani tyto požadavky nejsou teprve Lamprechtovy. V mnohých kulturních pochodech poznávalo důležité faktory dějin i starší dějepisectví (na př. hospodářské příčiny, umění, literaturu, náboženství), podmínkám méně jasně vystupujícím věnuje se pozornost ovšem teprve v době nejnovější. V době naší, jak přirozeno, soustřeďuje se pozornost na podmínkách sociálních, ale proto není ještě nutno přesunovati těžiško dějepisě příliš jednostranně tímto směrem a zanedbávati ukvapeně život individuální, jehož popírti nebo odtrhnoutí z tisícere životné souvislosti s životem společnosti nelze. Někakého výhradně kolektivistického dějepisě býti nikdy nemůže, a přiznává-li Lamprecht sám, že ani dosavadní dějepis nebyl výhradně individualistický, že největší část historiků stála na stanovisku, jež dbalo obou polů nazírání dějepisného, vidíme teprv, že onen vynález nových směrů v dějepisectví neznamena převrat.

Novými směry v dějepisectví bylo bez odporu to, co po Condorcetovi a Comtovi hásal Buckle, a co pak v Marxovi našlo výraz nejbezohlednější. Lamprecht se nikterak tak daleko neodvažuje. Přibližuje se sice materialismu považlivě, je ochoten věřiti v příští šťastné doby, kdy záračná psycho-fysika bude vykládati myšlení a chčení jako funkce hmoty, mluví o svobodě jako nedokázatelné nutnosti, ale prozatím spojkuje se snižováním významu individuálního v dějinách. V tom pak je přijatelného tolik a revolučního tak málo, že na podobné stanovisko uchýlil se již před více než třiceti lety v polemice s Bucklem J. G. Droysen.¹⁾

1) Droysen, Grundriss der Historik, Příloha k 2. vyd. z r. 1875, str. 54.

To, nač klade Lamprecht důraz největší — převaha poměrů, veškerenstva nad individuem, omezenost svobody jednotlivcovy — není také ovšem nic nového. Stačí citát z toho, co již r. 1838 v Athenaeu napsal Goll, aby bylo patrné, že dávno před Lamprechtem smířila se historie s tímto poznáním. * Nás nezajímají, * praví Goll, * jen dějiny hnutí hnutí husitského, nás poutá také Hus a Žižka. Dovedeme-li si osoby historické konstruovati, tím lépe a pro historika, vzdýt jemu nikde neběží toliko o izolovaná fakta, on hledá faktory. At sociologie při otázce, jak mocným proti době své faktorem jest individuum, dospěje k od-povědi jakékoliv, i *kdyby pro ni neměl jediného ceny než jako exponenti poměrně časových*: při historii zůstane interest aspoň rozdělen mezi časem a osobou. * Příklady, jimiž Lamprecht relativnost individuální svobody ukazuje, lze omluvit snad jen popularisujícím rázem článku, psaného pro širší obecnost. Jinak mohli bychom rozšířit počet jejich — kdybychom chtěli sestoupiti o něco níže a naraziti na poslední náš spor domácí — názorym obrazem, že již z Poděbrad nemohl jezdit na velocypedu. To všechno týká se ovšem jen domácí nové směrů Lamprechtových — ostatěk nutno Lamprechtovi přiznat zásluhu, že pokrokove snahy posledních let shrnul v jedno a v jednom duchu a že zároveň aplikoval je v praxi. V tom pak předchůdce nemá, leč v jednom směru, u něho ovšem velmi důležitým: v důrazném akcentování vlivu momentů hospodářských. Je známo, že směr jeho byl zván i hospodářským dějepiscem, škola hospodářsko-dějepisnou. Předchůdcem, jež máme na mysli, je *Karel Vilém Nizsch* svými Německými dějinami.

* * *

Po všem tom bylo by sotva pochopitelné, že mohl vzniknouti o theorie Lamprechtovy rozhořčený boj. Bylo však již praveno, že kontroversa, v níž musí Lamprecht dosud brániti se na několik stran, byla jen ve vzácných případech věcná. Příčiny lze posítnouti snadno. Reklama velebíteřů slavila Lamprechta jako zákopníka nové epochy v historiografii, Lamprecht sám, jak jsme pozorovali, nebyl si toho snad vědom, že nové jeho dějepisectví liší se v theorii i praxi velmi málo od dosavadního, a přímo nebo nepřímo napadení historikové vrstevníci bránili se ukvapeně proti útoku, jenž vyšel z místa tak váženého. Buckle nezpůsobil tolik rozčilení; bylo lze jej odbyti slovy »diletant«, nebo »geniální diletant«, ale Lamprecht byl profesorem Lipské univerzity, byl členem cechu a autorem díla, jež bylo na jednom místě nazváno »podivuhodným pomníkem německé učnosti.«¹⁾ Tak musilo dojíti ne k akademické kontroversi, ale skutečnému boji. Pro poznání názorů o úkolu dějepisectví, jak proti sobě stojí v moderní historické

¹⁾ *K. Lamprecht*, Deutsches Wirtschaftsleben im Mittelalter, 3 díly, 1886. Posudek Wintriv l. c., str. 208.

společnosti německé, pro poznání filosofických základů nyníjší historiografie vůbec jest přehled tohoto dosud neukončeného boje ovšem zajímavý.

První ozval se proti Lamprechtovi prof. *Max Lehmann*. Nejmenoval ho sice, ale Lipská jeho přednáška, v níž dovozoval, že je nemožno učiniti historii vědou exaktní, byla mlhuena proti Lamprechtovi. Hledati zákony dějinné, pravil, je pokus bláhový — o zákonech nemůže býti ve vnitřních vědách ani řeči. Pravidlím, jež byla tu a tam o vývoji lidstva stanovena, chybí hlavní známka přírodního zákona, totiž bezvýjmečnost. Proč země kolem Aegjského moře, země, jež byly sídlem stkvělé kultury, zpusťly takofka na staletí? Proč se bohatá Míšeň nebo přímořské Meklenbursko nepovznesly k významu písčité Branborské marky? Přírodopisec má po ruce důležité prostředek poznání, experiment, ale dějepisec ho užiti nemůže: listinu nebo kroniku nelze deštillovati ve vyšší potenci. Přírodopisci jsou analogie dovoleny, ale historikovi zapovědény, neboť znášihují podání. Ale i podání je jen reflexem vnitřní posvátnosti historie, a tímto posvátným je osobnost. Osobnosti, duševního a mravního komplementu životní síly, nemůže se dějepis zřici. Kdyby měl pravdu Marx, jemuž je osobnost jen nositelkou životních sil, zmizel by z dějepisectví mravný živel a vztah k věčnému, nadpřirozenému, zmlželo by hrdinství, zmizela by konečně i — historická pravda. Neboť sociální i politické tvary minulosti jsou jen dílem osob; každý dějinný čin má znamení osobnosti svého duševního tvůrce vtištěno v sobě. Dvě deváté symfonie, dvě Sixtinské madonny jsou nemožny. Osoba jest pak vskutku nevyzpytatelná. Můžeme sice ukazati, že na politickou činnost pana ze Steinu působil jeho rod a stav, ale odkud vyvodíme jeho náboženský cit a horoucí vlastenectví? Odpadnutí od katolictví v době reformace bylo by vedlo k rozptýlení protestantů ve spoustu sekt, kdyby mohutná osobnost Lutherova nebyla hnutí jednotla. A stačí uvést jméno Petra Velikého, aby se poznalo, že dějiny lidstva jsou pouze dějinami osob. Vláde-li v přírodě nutnost, vláde v dějinném vývoji volnost. Přírodní vědy mohou vykládati, historie může, jak již Droysen pověděl, jen rozuměti, chápati. Proto nemůže dějepis nikdy užiti metody přírodních věd. Zvláštní rozdíl mezi oběma tábory jest však i v příčné pokroku. Dějepis nemůže se chlubiti nepřetržitým pokrokem svého poznání jako věda přírodní. Křesťanstvím než Kristus nemůže býti nikdo, Shakespeara a Goetha nelze předstihnouti v jejich původnosti. Žádný stát nepřiblíží se již ideálu republiky tou měrou jako Athény doby Perikleovy, nikdy nebude v Německu vojska takového, jako bylo v Prusku roku 1813. Nyní je povinností a zákonem, co bylo tenkrát nadšením a svobodnou vůlí.

Jak patrné, výmluvná filipika krajního individualisty. Pochopíme, že nebylo Lamprechtovi těžko ji odmítnouti. Byla namířena proti krajnímu socialismu, a jeho zásad Lamprecht přece nezastával. Kdo tvrdil, tážal se v replice, že v dějinách lze dokázati nějaké zákony ve smyslu

Lehmannově? Pokud vím, nikdo. Tvrdí se jen, že v dějinách je řada zákonůch pochodí životních, že, jako v přírodě vyvine se z žaludu za příznivých podmínek dub, tak asi na příklad že u vyvíjejícího se národa vyskytují se za příznivých životních podmínek úkazy peněžné-hospodářské po přírodně-hospodářských, impressionistické malířství po konturistickém, filosofické názory po mytologických, a nikoliv naopak. Historik nehledá za oddílem dějinných událostí zákona, jako ho nehledá botanik v životě té neb oné rostliny; on potřebuje jenom *pojím pravě-dělného, typického pochodu*, jenž však nikterak nevyhlučuje, že vývoj výjimečné běže se i jinými cestami. Ze pak za každým z takovýchto pochodů stojí skutečné fyziologické a jiné zákony, jež je podmiňují v nekonečných variacích, z kterých jsou variace typické pravdě nejpodobnější, na tom bude státi přírodopisec stejně pevně jako psycholog, jenž vidí nebo tuší za dějinnými lidskými pravidelnými pochody zákony psychologické. Lehmann se mylí naprosto, míní-li, že historikovi není dovoleno k stanoveni typu srovnávání per analogiam, a co proti typickému uvádí svými příklady o dvou devátých symfoniích, o Sixtinské madonně atd. — to vše nedokazuje nic. Má-li to však svědčiti o vysoké individualitě specifických a eminentních lidských činů, je to trivální a nikým nebráno v pochybu. Jednostranné stanovisko Lehmannovo vede politicky, důsledně domyšleno, k anarchismu. Sledujeme-li problem svobody vůle z praktického hlediska, vidíme věčný konflikt mezi svobodou individua a nutností je obklopujících poměrů. Tyto jsou ovšem mocnější, a věc lze dobře znázorniti starým obrazem, že jsme větší poměrem asi tak svobodni v jednaní, jako je svoboděn člověk na palubě plujícího parníku v pohybu. Poměrové meze našeho chťení jsou ovšem rozličny, a to nejen u toho neb onoho člověka, ale i v tom nebo onom období lidského vývoje. Nižší kulturní epocha neposkytuje jednotlivci daleko té svobody jako doba vysoce vyvinutého života kulturního. Dějinný vývoj pohybuje se tedy v stálém vzájemném protustupování osobního a poměrového, svobody a nutnosti. Nejvyšší úlohou historikovu a spolu největším přívabem historického bádání je odměřiti pro každou dobu a pro každou řadu fakt sílu svobody a nutnosti, moc osobního a poměrového. Vzhledem k nedostatkům podání jest v obojím směru historikovi třeba dovolařvati se pomoci fantazie, zejména k poznání osobnosti. Třeba ovšem se snažiti, aby vlastnosti dějinného hrdiny byly pokud možno odvozeny z předpokladů jej obkličujících, ale nerozluštitelný zbytek zůstane přece, a ten možno jen vyhušiti (nachempfinden). V tom musí se historik státi cele umělcem, v tom vláadne nekontrolován a nekontrolovatelen vzlet dějepisné fantazie.

Potud má kontroversa ráz čistě metodologický. *Racháhal* první opouští toto pole, aby, odbořnik nad jiné vážený, podrobil kritice věcný obsah Lamprechtových Dějin. Pokouší se dovoditi, že některé z vhdčích myšlenek prvních svazků Lamprechtovy práce jsou mylny. Důležitý předěl dlouhého období od založení francké říše až do vzniku konstitua-

čních stáří v 19. st. není, praví, doba Štaunů, ale přechod ze středověku do věku nového. Hospodářské poměry, praví dále, nejsou nepodstatnější příčinou změny německého života ústavního. Spokojme se tímto udáním obsahu — nám jde více o metodickou stránku sporu. Tu pak se Racháhal jádra otázky — individualismu a kolektivismu v dějepisectví — ani nedotýká; z toho pak, co vůbec vytýká, je nejbližší našemu thematicu Racháhlova nedůvěra k novosti metody Lamprechtem hlásané. V re-censi Inamových Hospodářských dějin stanovil Lamprecht rozdíl staré a nové metody v dějinách hospodářských a ústavních slovy, že starší dějepis ústavní a právní užíval metody popisné, t. j. podával systematické obrazy poměrů určitého období dle jistých, deskriptivně založených kategorií a tam, kde měl býti zobrazen časový pořad takových celkových stavů, odvozoval kategorie poměrů pozdějších prostředkem právních úvah, tedy cestou formální, z kategorií poměrů dřívějších. Zcela jinak nová, evoluční dějepisectví: tomuto nejde již o obrazy státoprávních poměrů, nýbrž o ukázání tendencí vývojových, jež jsou té neb oné instituci základem. Formální rouchu instituce, jemuž dávalo bádání dosud přednost, nebo jímž se téměř výhradně obíralo, klesá k významu podřízenému. Tak rozplytluje se chronologicky seřazená řada obrazů poměrů ústavních, a na jejich místo vstupují vyhlášení permanentního proudu hospodářských, sociálních, právních změn. Místo metody právnické zaujme morfologická metoda hospodářských a sociálních věd. Popisu může býti ovšem při přehledu jistého období vývojového vždy ještě užito.

Co k tomu praví Racháhal? Nejde tu o rozdíl v metodě, ale rozdíl je v předmětu bádání. Jeděň historik dbá více obecných, sociálních a kulturních podmínek určitých institucí, jiný snaží se postihnouti systematickou souvislost právních zásad v nich skrytých. Studie dokonala musí ovšem všimati si obou úkolů, a vschnku není takovychto prací nedostatek. Metoda je však, nehledě k nedůležitým věcem, v obou směrech stejná, a zásadního metodického rozdílu mezi nimi nelze konstatovati nikterak. Tím méně lze ovšem odvozovati odhad vývoj dvou zásadně rozličných způsobů dějzpyteectví.

To jest asi totěž, co bylo praveno výše o domnělém zásadním rozdílu mezi dějepisem individualistickým a kolektivistickým. Racháhal má zajisté pravdu, ač Lamprecht v replice to připustiti nechce. Lamprecht ze svého přísně empirického stanoviska má totiž za to, že jen rozdíl v metodě vede k rozdílu v nazírání, a nikoliv naopak.

Lamprecht věnoval odpovědi Racháhlovi zvláštní knihu. Valná část její obírá se světovým názorem Rankovým, jeho učením o ideách. Ze spisů Rankových dovozuje jeho věru v irrationální, jež řídí běh dějin, věru plynoucí především z jeho víry náboženské a teprve v druhé řadě založenou na vědeckém bádání, mluví o jeho mystickém idealismu, historickém mysticismu a spiritalismu. Do výkladů těchto se pouštěti nebudeme. Lamprecht chtěl jimi zasáhnouti Racháhla a ostatní Mladob-

rankovce, chtěl ukázat, že světový názor jejich je synem dávno otesané filosofie identitní z počátků našeho století. Pokud rozumím, cíle nedosáhl — Račňáhl odpověděl prostě, že v transcendentní povahu Rankových ideí dějinných nevěří, že v té příčině s mistrem se nestotožňuje.

Račňáhl na obšírné kritice z *Preussische Jahrbücher* neprestal; prováděl každý nově vyšší díl Lamprechtovy dějin obšírnou úvahou, dovazuje řady chyb a omylů. Podobnou snůšku většinou důvodných výtek přinesl z tábora katolického *Finke*, a nejnověji byl to berlínský profesor *Max Lenz*, jenž v *Syblöve Historiském Casopise* pokusil se, lze říci, o zničení Lamprechta. Prudce útočný článek Lenzův jest zajisté nejsilnějším výkonem v tomto sporu. Je to článek málo sympatický: má tu vlastnost některých našich polemik domáckých, že věcným důvodům se vyhýbá, aby soustředil všechno své veliké rozhořčení v obranu domněle utražené autority, s níž se stotožňuje. Je to oslava Rankova — Lamprecht přece Rankově velikosti v ničem nechtěl ubírat — proti jeho hanobitelů, jenž (jak praví Lenz) prozrazuje takovou neznalost Rankových spisů, že bych byl ochoten k odpovědi jen v tom případě, kdybych nabyl přesvědčení, že Lamprecht spisy tyto souviseje četl a že jim i rozuměl*. Na to následuje na 50 stranách kritika některých partií 5. dílu Dějin Lamprechtových — pozdvižení z r. 1525 a duševní život doby reformací — kde se vyčítá spousta chyb všeho druhu. Lenz v období tomto mnoho pracoval, a jest patno na první pohled, že výtky jeho jsou z největšího dílu oprávněny. Jedna z nejzávažnějších jest v úvodu: »Inferiorita evoluční teorie Lamprechtovy naproti velikolepému pragmatu dějin Rankovy jeví se zejména v tom, že se Lamprecht takřka nikde nepokusil uvéstí vztahy mezi dějiny našimi a dějinami obecnými. Semu dosti záhy pochopovali německý život z něho samého, jakoby naši předkové byli bývali na světě sami.« Budsí výtky i jen z části pravdivé, váží mnoho, neboť zasahuje Lamprechta v tom, v čem si on nejvíce musí zakládati: v zásluze napsati první velký dějepis genetický.

Kapitola o chybách v Dějinách Lamprechtových, nutno-li již o tom se zmíniti, mohla by ovšem býti velmi rozsáhlá. Na ukázkou stačí citovati některá místa z posledního svazku Dějin o věcech česko-rakouských 1)

1) Deutsche Gesch. V. 2. 679: Nach dem Tode Ferdinands I waren die habsburgischen Länder in drei Teile gegangen; dem Kaiser Maximilian II. speziell und damit später dessen Sohn Rudolf II. waren die Kernlande Ober- und Niederösterreich, dazu Böhmen und Mähren zugefallen. In diesen Gegenden nun, wie in den habsburgischen Ländern überhaupt, war das Evangelium weit verbreitet: in Böhmen im Anschlus an alte heidnische Regungen, in Mähren durch Einwanderung oberdeutscher Widerkämpfer (nutno tomu rozuměti patrně jen tak, jak je to pověděno), an der Donau durch lutherische, zwangsläufige, schliesslich auch calvinische Einflüsse. Eigenthlicher Hört der Bewegung aber wurden bald Ober- und Niederösterreich... Str. 680: So erschien in den ersten Zeiten des neuen (17.) Jahrhunderts der Katholizismus in den habsburgischen Ländern allenthalben als Sieger... Str. 699: Wir

To je víc než možno omluviti, i tehdy, když bychom se s Lamprechtem samým postavili na stanovisko, že detailní kritika jeho knihy je povahou její vyloučena. Lamprecht mluvil s pohrdáním o badatelské horlivosti specialistů, kteří mají pouze smysl pro mikrobiologické, mluví o malých miniatur, kteří chtějí naléztí své pojetí a svou techniku i ve velkých obrazech freskových. Něco pravdy je v takovém obranu, ale chyba Lamprechtových je tolik a tak hrubých, že je nikterak nelze počítati mezi minima, jichž netřeba dbáti. Lamprechtovým Dějinám zůstanou přednosti jejich: vysoké stanovisko, rozsáhlé užití žvlu kulturně-historického, odkrytí nových zajímavých vztahů mezi jednotlivými stránkami dějinného života, mnoho podnětů k další práci, bohatý, moderní sloh. Na druhé straně najde se však nedostatků tolik, že bude lze říci, že pokus Lamprechtův provéstí prakticky své teorie, zdá se jen částečně. Lamprecht historik zůstal daleko za Lamprechtem filosofem. Nelze říci, že by to bylo jen vinou Lamprechtovou: pokus spojití těsně všechny rozdílné, z částí ještě ladem ležící disciplíny dějin, sledovati je v jejich vzájemném na sebe působení, ukázati v mnohotvárné rozmanitosti života jeho jednotnost — byl ohromný. Pochopíme slova Scalova na historickém sjezdu Inšpruckém, že nebezpečí, všeho toho se odvážiti, je veliké. Kdo by zatlval Lamprechtovi, že, odváží se příliš, svou sílou nestačí!

* * *

V odsouzení Lenzově vypjal se odpor proti Lamprechtovi nejvýše. Zde rozšířil ukrapené odmltavy posudek svůj i na Lamprechtovy teorie. V té příčině dostalo se Lamprechtovi brzo dosti učinění. V téže Historische Zeitschrift, v níž spojení Mladorankovci Below, Račňáhl, Lenz a Meinecke otkiskovali své polemiky, vyšel hned v příštím čísle po Lenzově zdrcující kritice malý článek od *O. Hintze*, jenž sice také polemizuje s Lamprechtem, ale staví se jen proti dělení dějinného pojímání v individualistické a kolektivistické, v podobném asi směru, jak jsme výše vyložili. Sociálně-psychické nazírání na dějiny je však Hintzovi nejznamentějším pokrokem dějepisů a vnitřních věd vůbec. Lamprecht mohl právem slaviti projev tento jako známku zásadního obratu. V článku jeho o tom lze pozorovati, jak sebevědomí, sesílené úspěchem, vede jej

entsinnen uns, dass im Jahre 1608 Mathias auf Grund thätiger Beihilfe der ungarischen, österreichischen und mährischen Stände den Kaiser Rudolf zur Abtretung der Herrschaft über seine Länder mit Ausnahme Böhmens gezwungen hatte... (Lze-li uvěřiti, že by L. nevěděl, že k České koruně náleželo také Slezsko a Lužice?) Str. 704: An diesem Tage (23. kv. 1618) zogen die Protestanten in Prag bewaffnet zur Stathalterzeit, sie drangen zum Sitzungsstuhle des Stathalters empor; ein heiliger Wortwechsel zwischen ihnen führen und den anwesenden Räten entspann sich und endete damit, dass Martiniz, Slawata akd. (výše jmenuje L. oba místodržící výslovně »Katholische Stathalterzeitliche Sl. u. M.) abd.

v otázce svobody vůle, která konečně jest jádrem sporu, dále k obme-
zování ba až k popírání individuálního. Výstavný extrem, Marxova
filosofie dějin, musí varovati před kroky dalšími.

Článek Hintzův, možno-li ovšem nadíti se souhlasu s ním aspoň
u Rachabha a Meineckeho, znamenal by uznání nových směrů v děje-
pisectví i z tábora Madorankovců. *Historische Zeitschrift* byla se zajiště
již octla v nebezpečí, že venluví se v odpor proti Lamprechtovi do té
míry, že proti přirozenému vývoji a pokroku bude chlti setrvati stří-
co stůj na stanovisku, na němž byl před 60 lety Ranke. Vždyť, opak-
jeme, snahy Lamprechtovy nebyly novum, promikly v posledních 15 až
20 letech do všech vrstev. Lamprecht je jen znovu a znovu a určitěji
akcentoval, a co víc, pokusil se uvésti je v praxi. Nemýlíme se asi, vy-
slovíme-li domněnku, že ústup *Madorankovců* byl způsoben debátou
o socialismu a individualismu v historii na sjezdu německých historiků
v Inšpruku v minulém září. Zmínil jsem se již na jiném místě, že debata
ta znamenala vířezství Lamprechtovo, že tam, před forem nejpovolanejším,
neozval se mezi četnými hlasy pro ani jediný proti. Nejdokonaleji vy-
čerpala otázku zajímavá přednáška Scalova.

Scala ukazuje rozdíly obou směrů, z nichž jeden je mírnější, protože
ještě panuje, ač jest již proniknut názory druhé strany, druhý šíří se
v rychlém radostném postupu ven ze svého řečiště a zaplavuje krajinu,
které nemůže sice trvale plniti, ale jen na čas svažit. Z Lehmannovy
polemiky s Lamprechtem (třeba dodat: *jen* z Lehmannovy) je zřejmo,
že rozdíly mezi směrem starším a Lamprechtovým jsou takové, že je lze
vyložit jen rozdílností neobyčejně důležitých představ a soudů, jež ne-
možno sloučiti žádným logickým uměním, t. j. že rozdíly jdou zpět na
rozdíly světového názoru. Je-li však historiografe závislá na názoru světovém?
Nepřestává-li pak být vědou? Má přece být objektivní! Je vědou ob-
jektivní, ale není objektivní v protivě k subjektivnímu. Historik nemůže
se jako druhý Minchhausen chytiti za vlasy a vytáhnouti se z bařiny
osobních a časových názorů. *Was du nicht fihst, du wirst es nicht
erjagen,* co doba spolu necítí, co jí živoucím tepem krevným nebije
tisíckrát všemi žilami, toho nepochopí jasně ani v minulosti. Dovozyje
dále souvislost mezi dějepisem a životem příklady a skizzuje vývoj indi-
vidualistického názoru světového od Grota, Spinozy, Locke, Quesneye,
Smitha, Mirabeaua, Humboldta až k Nietzschevi. V Němciích podniká Fichte
první náraz proti individualismu, a v jeho stopách jde Ranke, jenž
výstředně individualismus již překonal. Cesta odtud jde dál, od umírně-
ného individualismu, jenž se státem se smířil, k principu sociálnímu, k po-
znání, že jednotlivce je tu k vůli celku. Mezníky vývoje jsou národně-
sociální systémy Listův a Rodbertův, altruistická ethika Carlylova,
Lagarde's, germanistická škola právní a historicko-etnická škola národného
hospodářství. Užití sociálního principu v dějepiscectví bude pak velikým
pokrokem. Všechny vědy vnitřní měly dříve ráz individualistický: staré
psychologii i vědě státní byl stát společností vzešlou ze vzájemné úmluvy,

jazyk byl považován za výtvor vůle, náboženství bylo vykládáno jako
výmysl lidí nebo leť podvodníků. Byla to škola germanistická, jež první
poznala v jazyku výtvor obecného vědomí, jež vzniknutí může jen
ze stejnosti a společnosti duševních pochodů. Vědomí, vůle celku je
pak více než summa individuí. Netvoří se ani součtem ani násobením
individuálních výkonů. Wundt ukázal právem, že výtvory jeho jsou novo-
tvary, jež kvantitativně i kvalitativně jsou novými hodnotami. Je-li poznáno
toto vědomí celku, jež znamená více než součet individuí, je zároveň
patrné, že má pro dějepis důležitost ohromnou. Nadále není možno
starati se jen o jednotlivé jevy, ale je třeba dbáti i vyšších jednotek,
rodů, čeledí. Toto společné vědomí zužuje svobodu jednotlivcovu, ale
svoboda není libovůle. Nemůžeme jednati dle motivů, jež v nás nejsou.
Vidíme-li tedy v člověku součet faktorů nám známých nebo poznatelných
(a) — t. j. vlivů vnějších — a nejvnitřnějšího jádra bytosti (x), je to
rozdíln jen graduální, vyhledáváme-li a i v tom x. Niebuhr na př., jenž
byl nadšeným vlastencem, nazval Xenofonta nejzvrhlejším system vlastní,
protože lnul k nepříteli svého lidu, králí Agesiho. Soud ten bude
však graduálně posunut, zvime-li o mohlutném individualismu doby tehdejší,
jenž uznával jen povinnost k úzkému kroužku přátel, nikoliv však
k státu a společnosti. A graduálně hlouběji můžeme vyniknouti v pů-
sobnost genia, poznáme-li, že se v něm teprv nejhlubší dějinné hodnoty
probojují k celému životu. Tak postupujeme od přirozených faktorů,
jež byly v starších dobách dějinného bádání nad míru a cenu váženy,
a od faktorů individuálních, jichž nelze ani pro budoucnost opomíjeti,
k faktorům sociálně-psychickým, pro obecné vědomí nejdůležitějším.
Jsou to: hospodářství, řeč, mravy, kult, umění ornamentálně-symbolické,
náboženství, mravnost, věda, umění. To vše musí pojmuti do svého
programu moderní dějepiscectví. Nebezpečí všeho toho najednou se od-
vážiti, je velíké.

* * *

Třeba zmíniti se ještě o dvou výtkách, jež byly směru Lamprechtovu
činěny. Obě pronesl přímo nebo nepřímě *Meineke* v nekrologu Syblavě
na počátku této stati citovaném. Prvá — že nová generace nezná onoho
intenzivního státního citu, jímž prochnuto bylo německé dějepiscectví
dosavadní — je zajímavá předem odpovědí Lamprechtovou. Lamprecht
odvětil, že politická historie může právem s větším optimismem hleděti
do budoucnosti. Politický směr je v dějepiscectví nevyhnutelný, ale starý
program politický dnes nestačí. *Maloněmecké ideály jsou v skutek
uvedeny; mladá německá generace v říši i za černoobloučenými šraňky
touží dále; stkvělý rozvoj národně-politického dějepiscectví bude moci vy-
jíti sotva odjinud, než z programu zbarveného *všenněmecký*. Ideál nových
skupin je v budoucnosti — není to již jen říše, ale vlast.*